

گۆڤاریکی هزریی رۆشنییری و هزرییه، ژماره (٤٠) به هاری ٢٠٢٣

به سێژنهری سهتهری زههاری بۆ لیکۆلێهوهی فیکری

خاوهنی ئیمتیاز و سهزنووسهر
تۆفیک کهریم

٠٧٥٠٩٠٠٢٤٤٥ - ٠٧٥١١٤١٢٥٤٣
tofeqkarem@yahoo.com

به رپۆه بهری نووسین: عادل سدیق
به رپۆه بهری هونهری: رهوشت محهمه
راویژکاری یاسایی: به کر حه مه سدیق

دهستهی راویژکاران

پ. د. موحسین عه بدولحه مید
پ. د. سه باح به رزنجی
پ. د. عوسمان هه له بجه یی
پ. ی. د. عوسمان عه لی
م. ی. ئیدریس سیوه یلی

دهستهی نووسهران

پ. د. ئیسماعیل به رزنجی
د. مه ریوان حه مه ده رویش
پ. ی. د. حسین محهمه د ئیبراهیم
رپۆدار ئه حمه د
ئیسماعیل ته ها

سایتی گۆڤاری خان
www.xalkurd.com

تیراز: ١٥٠٠
نرخ: ١٥٠٠ دینار

ناوهرۆك

تهوهري ژماره:

- د. دانا فاضل ۵ گه نجان له نيوان جيهانی خه يانی و جيهانی واقيعيدا
 د. محمهد عه لی باپير ۱۵ پيشمه رجه کانی مانه وهی شوناسی نه ته وه هه لوه سته يه ک له سه ر رو ئی گه نج
 سه لمان نادر ۲۱ بيرکردنه وهی ره خنه گرانه قه لای پاراستنی گه نجان له بو پۆلېزم و توند ره وی
 ئيکرام کهريم ۳۰ نه رک و مافی گه نج له روانگه ی دینه وه
 پ. د. يادگار له تيف ۴۴ نامۆبوون.. پالنه ری سه ره کی کۆچکردنی گه نجان بو رو ژئاوا
 د. ئيدريس کاريتانی ۴۸ کاریگه ری و ليکه وته جياوازه کانی ژيانی هاوچه رخ له سه ر گه نجان
 و. ريندار نه حمهد ۵۹ گه نجان، له کارنامه ی گه شه پېدانی به رده وام ۲۰۳۰ نه ته وه يه کگرتوه کاند
 علی ئيبراهيم حه سه ن ۶۶ بو چی هه نديک گه نج فره کارن زوریک گه نجيش بيکارن
 بوار نووره دين ۷۰ گه نج و هه رزه کار، ببيلیوگرافيا و پيرستی له پرۆزه ی (کورده و کوردستان...)

بابه تی گشتی:

- د. هيمن عومهر خوشناو ۸۷ مه لا عه بدونلای مه لا عه بدولره حمانی قزلجی
 محمهد گه لاله یی ۹۱ رهوشی زانایان و شېخانی ته ريقه ت له قه زای رواندز له ۱۸۵۷-۱۹۱۶ ز ...
 ئا: عادل صديق عه لی ۱۱۳ له هه له بجه وه بو به رحوشتر، بيره وه ری شاهه تحانیکی تاوانی کيمياييارانی هه له بجه
 د. نشاد کاوانی ۱۴۵ ميژووی وه رگيتران له سه رده می خيلافه تی ئيسلاميدا
 هيمن عه بدولقادر ۱۷۲ دواخال

مهلا عهبدوللای مهلا عهبدولرپه حمانی قزلجی قازییه کی ناوونبووی کورد

د. هیمن عومهر خوشناو

زانایه کی خه لکی سلیمانی، بالایه کی مامناوهندی، رهنگی چاوی له نیوان زهره و قاوهیی، ریشیکی رهشی قهترانی هه بووه. شوینی نیشته جیبوونی گهره کی کانی ئهسکان بووه و جووری خانووه که پیشی شیوهی خانووی بیانیه کان بووه که ژمارهی خانووه کهی ۱۲۷ بووه. ئه و کاته ته مهنی ۲۹ سال بووه و تازه ببووه قازی. بهم شیوهیه له دۆسیه کهیدا له جیاتی وینه، وهسفی کراوه. ئه م زانایه مان یه کیکه له و زاتانهی چهند کتیبیکی نووسیوه، بهلام له نیو سهراوهکانی تایبهت به زانایانی کورد باسی خوی و کتیبهکانی نه هاتووه. له نیو ئه رشیقی عوسمانیدا و له دۆسیه یه کی ۳۰ لاپه ره پیدا به دریژی باسی هاتووه، وهها خوی ناساندووه:

ناوم عه بدوللایه و باوکم ناوی عه بدولرهمان ئه فهندییه که یه کیکه له زانا گه وره و ناسراوهکان و له به ره بابی مه لا ئیبراهیمی قزلجه ییه. له ۴ی مانگی ره بیعولئه وه لی سالی ۱۲۷۴ی کوچی (۱۸۵۷/۱۰/۲۳ زاینی) له قه سه به ی سلیمانی له دایکبووم. سه رده می مندالیم هه ره له شاری سلیمانی بووه و سه ره تا وهک هه ره مندالیکی تر دهستم به خویندن کردووه و پاشان لای زانا به رزهکانی شاره که ده ره سهکانی (نه حوو، سه رف، مه نتق، به لاغه، مونا زه ره، ئوسولی فیه، حکمه ت، ماتماتیک، عیلمی که لام و فنون آلیه)م خویندوون و ته واو کردوون. زمانهکانی عه ره بی، تورکی، فارسی و کوردی به قسه کردن و نووسین ده زانم.

به ره مه کانی:

ئه وهی جیی سه رنجه ناوبراو له لایه نی نووسینه وه خاوه نی چهند به ره مه میکه، هه ره وهک خوی ئاماژه ی پیداوه: له زانستهکانی حکمه ت و که لامدا ئه م سی به ره مه م نووسیون:

۱- معطی الهدایة المؤلف لوالی الولاية.

۲- الدر النضید فی مسئله التوحید.

۳- الدر المعقول فی اجوبة المسائل المجهول.

۴- ریساله یه کی کورت له بابه تی هه لسانه وه له سوجه و رکوعدا له سه ره توحفه ی ئیبن حه جه ره.

۵- نووسراوی تری پرش و بلاو، وهک خوی ئاماژه ی پیداوه: هه روهها زور نووسراوی تر و ته علیقام هه ن، که تا ئیستا نه متوانیوه مؤله تی چاپیان بو وه ربگرم. ئاستی خویندن:

ناوبراو له قوتابخانه ی ره سمیی ده ولت نه یخویندووه و بروانامه ی له و باره وه نییه، دوا ی ئه وهی له سلیمانیی خویندن ته واو دهکات، ده چیه لای زانای به ناوبانگی کورد و

موفتیی شاری به‌غدا مه‌لا محمه‌دی موفتی زه‌هاوی له به‌غدا و له‌وی ئیجازه‌ی زانستی وهرده‌گریت. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا وه‌ک خوی ئاماژه‌ی پیداره له ویلایه‌تی به‌غدا، له نیابه‌تی شه‌رعییه‌ی سامه‌را و کوت الاماره‌ دا نووسراوی بابی عالی و مه‌شیخه‌تی ئیسلامی هه‌یه وه‌ک پشتگیری له زانابونه‌که‌ی.

دوای وهرگرنتی ئیجازه‌ی زانستی، له ته‌مه‌نی ۲۷ سالی‌دا هه‌ر له به‌غدا له مه‌کته‌بی روشدییه‌ی عه‌سکه‌ری به مووچه‌ی سیسه‌د قرووش بووه‌ته ماموستای زمانی فارسی. دوای ئه‌وه‌ی که‌وا له تاقیکردنه‌وه ده‌رچوو و هه‌ر له ویلایه‌تی به‌غداد بووه‌ته قازی شه‌رعی قه‌زای سامه‌را به مووچه‌ی ۵۰۰ قرووش. سه‌فه‌ری بۆ ئه‌سته‌نبول و بوونی به قازی:

له ۱۵ جه‌مادی یه‌که‌می ۱۳۰۳ی کۆچی (۱۸۸۶/۲/۱۹ز) وازی له ماموستایه‌تی هینا و چووته ئه‌سته‌نبول و له‌وی تاقیکردنه‌وه‌ی ئه‌نجومه‌نی هه‌لبژاردنی دادوه‌ره‌کانی کرد و له ۱ شه‌عبانی سالی ۱۳۰۷ی کۆچی (۱۸۹۰/۳/۲۳ز) له قه‌زای (کوت الاماره) به مووچه‌ی ۷۵۰ قرووش به قازی دامه‌زراوه. خه‌رجیی ریگا و کرئ و شتی تری وهرنه‌گرتوو و پوتبه و نیشانیشی پین خه‌لات نه‌کراوه.

له‌باره‌ی دلسۆزی له کاره‌که‌ی ئاماژه‌ی به‌وه داوه؛ که به فه‌زلی خوا و له سایه‌ی تاجداریی خه‌لافه‌ته‌وه به‌هوی هه‌چ هۆکاریکه‌وه له کار دانه‌براوم و له دوو شوینان قازییه‌تیم کردوو و پینج سال و دوو مانگ قازیایه‌تی و چه‌ند سالیکیش وه‌کیلی قائم مقام بووم، تا ئیستاش هه‌چ شکایه‌تیکم لئ نه‌کراوه و هه‌چ جاریش سزا نه‌دراوم.

هه‌ر له نیو دۆسیه‌که‌دا ئیجازه‌نامه‌ی موفتی زه‌هاوی تیدایه که بۆ مه‌لا عه‌بدوللای قزلی نووسیوه و تیندا ناوی خوی به افقر الموالی الی الله الغنی المتعالی محمد المفتی بمدينه السلام بغداد الشهير بالزهاوی ابن الكامل الملا احمد الخالدي عفا الله عنهما بلطفه الصمدی.... ناوی مه‌لا عه‌بدوللایشی له ئیجازه‌نامه‌که‌دا به‌م شیوه‌یه هیناوه: اعنی به العالم الفاضل والادیب الكامل ذا النسب الفاضل والحسب الظاهر الملا عبد الله افندی ابن الملا عبد الرحمن القزلی...

جی باسه هه‌چ زانیارییه‌کی ترمان له نیو ئه‌و دۆسیه‌یه‌دا له‌باره‌ی ئه‌م مه‌لا عه‌بدوللای قزلییه و به‌ره‌مه‌کانی ده‌ستنه‌که‌وت، به‌لام له سیجیلی په‌رسی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌تی عوسمانیدا، لاپه‌ره‌یه‌ک له‌باره‌ی ژیاننامه‌ی ناوبراو نووسراوه، که هه‌ندێ زانیاری تری تیدایه به‌تایبه‌تی له دوای ئه‌و میژوووه‌وه، که بریتین له‌مانه‌ی خواره‌وه:

له (۱۸۹۲/۱۰/۱۵ز) ۲۳ی مانگی په‌بیعی یه‌که‌می ۱۳۱۰ی کۆچی به مووچه‌ی هه‌زار

قرووش بۆتە فەرمانبەرى فەرمانگەى ئەملاكى ھومايۇن لە تاشى سەر بە بەغدا.

لە (۱۸۹۵/۱۱/۲۴ز) ۶ى مانگى جەمادى ئاخىرەى ۱۳۱۳ى كۆچى بە مووچەى ۱۲۰۰ قرووش لە قەزاي مەحمودىە دامەزراوہ.

لە (۱۸۹۷/۱۲/۱۹ز) ۲۴ى مانگى رەجەبى ۱۳۱۵ى كۆچىش بە مووچەى ۱۰۶۰ قرووش لە موسەيىبە دامەزراوہ.

لە (۱۸۹۹/۵/۱۸ز) ۷ى مانگى موحرەمى ۱۳۱۷ى كۆچى بە مووچەى ۱۲۰۰ قرووش لە جربوعىە و لە ۵ى رەمەزانى ھەمان سالدا گوازاوہ تەوہ جەبارە.

لە (۱۹۰۱/۱۱/۱۴ز) ۲ى شەعبانى ۱۳۱۹ى كۆچى لەسەر بنەماى يەككىك لە ماددەكانى كوشتن لە كار دوورخراوہ تەوہ و لە ۳ى شەووالى ھەمان سالدا بەرئائەتى سەلمىنراوہ و گەراوہ تەوہ سەر كارەكەى خۆى. لە ۳ى زولقەعیدەى ھەمان سال بۆ فەرمانگەى جەبەل گوازاوہ تەوہ.

نوسراوہكە كە ھەموو زانىارىيەكانى لەبارەى پلەكانى فەرمانبەرى ناوبراوتىدايە، رېكەوتى ۱۴ى زولقەعیدەى ۱۳۲۵ى كۆچى لەسەر نوسراوہ. كە دەكاتە بەرامبەر ۱۹۰۷/۱۲/۱۹ى ميلادى. واتە تا ئەو ميژووہ ناوبراوت لە ژياندا بووہ و تەمەنى پەنجا سال بووہ. ئىدى لەوہ بەدوا ھىچ بەلگەنامەيەكى دىكەمان نەدۆزىيەوہ كە بزائىن دوا سالەكانى تەمەنى لە كوئ بووہ و كەى و لە چ شوئىنكىك كۆچى دوايى كردووہ!

ئەمەى سەرەوہ نمونەى دەنكىكە لە خەرمانى زانا ناوونبووہكانى كورد، كە بەھۆى ئەوہى پلە و پاىەى كارگىرپى ھەبووہ گەيشتووین بەناوى بەرھەمەكانى، دەيان و سەدان زاناي ترمان ھەبوون لە حوجرە و مەدرەسەكانىان كىتیبان نووسيون و كەس پىي نەزانيون و كەوتووئەتە بەر باى فەوتان و لەناوچوون. بە ئومىدى دۆزىنەوہيان و تۆماركردنىان لەنىو ميژوووى زانا و كەسايەتییەكانى كورددا.